

Justyna Kaczmarek
Hanna Kotara
Tamara Pocent

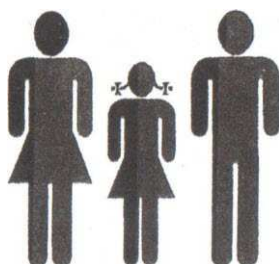
Syndrom odosobnienia od jednego z rodziców

Mechanizmy psychologiczne występujące

w konflikcie okołorozwodowym

według koncepcji Richarda Gardniera

Komitet Ochrony Praw Dziecka
Warszawa 2004

Redakcja i korekta: zespół KOPD

© Copyright by Komitet Ochrony Praw Dziecka, Warszawa 2004

Niniejsza publikacja została wydana dzięki środkom uzyskanym na projekt realizowany wspólnie przez Klinikę Prawa UW i Komitet Ochrony

Praw Dziecka, z dotacji Ambasady Królestwa Niderlandów w Polsce.

Wydanie I Druki i Oprawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego,
za m. 743/2004

[\(scan i OCR dokumentu , korekta DzielnYata.pl 2015r\)](#)

Spis treści :

1. Wstęp.....	3
2. Definicja i opis zjawiska	4
3. Przyczyny angażowania się przez dziecko w mechanizm PAS	5
4. Objawy u dziecka	5
5. Różne poziomy PAS i odpowiadające im typy zachowań rodzicielskich	6
6. Fałszywe oskarżenia	8
7. Psychologiczne skutki u dziecka	8
8. Doświadczenia związane z PAS z perspektywy osób dorosłych.....	9
9. Rola instytucji wymiaru sprawiedliwości i pomocy rodzinie	10
10. Rozwiązania prawne i zalecenia terapeutyczne	12
11. Z naszych doświadczeń - opisy sytuacji rodzinnych, w których wystąpił PAS.	12
12. Bibliografia.....	14

1. Wstęp

Niniejsza broszura ma dwojaki rodowód. Z jednej strony powstała w oparciu o doświadczenia pracowników Komitetu Ochrony Praw Dziecka w pracy z rodzinami dotkniętymi konfliktem okołorozwodowym, z drugiej zaś jest efektem poszukiwań w literaturze przedmiotu opisu mechanizmów zachodzących w sytuacji tego rodzaju konfliktu. Mechanizmy te zostały opisane przez psychiatrę sądowego dr Richarda Gardniera w 1985 roku pod nazwą Parental Alienation Syndrome (PAS), co tłumaczymy jako syndrom oddzielenia od jednego z rodziców (w literaturze przedmiotu znany również jako syndrom Gardniera).

Najogólniej rzecz biorąc, PAS odnosi się do takich sytuacji, kiedy na skutek rozvodu bądź separacji rodziców, dziecko pozostające pod opieką jednego z nich jest angażowane przez niego w nieuzasadnione i/lub przesadne oczernianie drugiego rodzica, który staje się obiektem odrzucenia. W drastycznych przypadkach pozytywny do tej pory związek emocjonalny dziecka z wyalienowanym rodzicem ulega zniszczeniu. Zjawisko to występuje powszechnie; obserwują je psychologowie zajmujący się dziećmi z rodzin rozbitych, biegli sporządzający opinie w sprawach opiekuńczych, osoby prowadzące poradnictwo rodzinne, mediacje i terapie, a także sędziowie i kuratorzy z sądów rodzinnych i nieletnich.

Tytuł naszego opracowania może sugerować, że mechanizmy PAS występują w każdej sytuacji konfliktu okołorozwodowego. Tak jednak nie jest. Nawet przy wysokim stopniu skonfliktowania stron możliwe jest utrzymywanie przez dziecko prawidłowych i satysfakcjonujących kontaktów z obojgiem rodziców. Wymaga to jednak dużej dojrzałości ze strony rodziców oraz, co za tym idzie, umiejętności oddzielenia przez nich konfliktowej relacji z byłym partnerem od relacji dziecka z każdym z nich.

Zasadniczą kwestią jest tu nie angażowanie dziecka w konflikt z byłym partnerem oraz oddzielenie swoich własnych potrzeb i uczuć od potrzeb i uczuć dziecka. Niejednokrotnie potwierdzono w badaniach psychologicznych, że rozwód należy do najbardziej stresujących sytuacji wydarzających się w życiu człowieka. Stąd zachowanie właściwej postawy przez rozwodzających się rodziców, nawet przy dużej świadomości swoich zachowań i ich skutków dla dziecka, jest bardzo trudne.

Nasza broszura opisuje zatem wyłącznie te sytuacje, kiedy w rodzinie z konfliktem okołorozwodowym wystąpiły mechanizmy PAS.

Osoby poszukujące pomocy dla siebie i dzieci w związku z trudną sytuacją okołorozwodową, zawsze stanowiły jedną z liczniejszych grup klientów KOPD. W ostatnich latach obserwujemy znaczny wzrost liczby tych rodzin wynikający, według naszego rozeznania, z wciąż rosnącej liczby rozwodów w naszym kraju oraz z braku wyspecjalizowanych instytucji zajmujących się świadczeniem kompleksowej pomocy rodzinie w tym zakresie. Na przykład w skali kraju liczba rozwodów wzrosła w roku 2003 w stosunku do roku 2002 o 7,05 %, a udział rozwodów w małżeństwach z małoletnimi dziećmi wynosił w roku 2002 - 63 % (dane z Rocznika Statystycznego 2003r. - GUS). Pamiętajmy przy tym, że PAS może występować także w przypadku rozstania rodziców, którzy nie zawarli wcześniej związku małżeńskiego.

Wzrost liczby klientów zgłaszających się do KOPD w sytuacji konfliktu okołorozwodowego skłonił nas do podjęcia prac mających na celu usystematyzowanie naszej dotychczasowej wiedzy w tej dziedzinie oraz zweryfikowanie i doprecyzowanie metod pracy z rodzinami, a także przekazanie naszej wiedzy na temat PAS i podzielenie się doświadczeniami w tej dziedzinie ze specjalistami pracującymi w różnych instytucjach zaangażowanych w pomoc rodzinie na różnych etapach konfliktu.

Przygotowując się do realizacji projektu na temat PAS zorientowaliśmy się, że istnieją nieliczne materiały w języku polskim na ten temat.

Również wiedza o tym zaburzeniu wśród studentów i absolwentów psychologii, pedagogiki i prawa jest niewielka. Jediną publikacją, do której udało nam się dotrzeć jest artykuł Alicji Czeredereckiej z Instytutu Ekspertyz Sądowych z Krakowa. Dlatego też w opisie mechanizmów i badań na temat PAS oparliśmy się głównie na bogatych źródłach anglojęzycznych.

Pomoc niesiona dziecku w sytuacji konfliktu okołorozwodowego rodziców może być świadczona skutecznie, służąc dobru dziecka, tylko wówczas, gdy osoby pracujące w instytucjach zaangażowanych w pomoc rodzinie, na różnych etapach konfliktu, znają i rozumieją mechanizmy występujące w takiej sytuacji. Sędziowie, kuratorzy, mediatorzy, psychologowie i pedagodzy powinni rozumieć dynamikę tego syndromu tak, aby jak najlepiej dostosować narzędzia diagnostyczne oraz strategie interwencyjne prowadzące do poprawy sytuacji dziecka w danej rodzinie. Nie podjęcie właściwych i odpowiednio szybkich decyzji może skutkować tym, że odbudowanie relacji dziecka z odrzuconym rodzicem będzie w przyszłości niemożliwe.

Broszura, którą oddajemy w Państwa ręce, została wydana w ramach wspólnego projektu KOPD oraz Kliniki Prawa UW, który stanowi część większego programu realizowanego przez KOPD w 2004. Projekt ten obejmuje ponadto świadczenie pomocy psychologicznej i prawnej dla rodzin w konflikcie okołorozwodowym oraz szkolenia dla kuratorów zawodowych i

społecznych. Wydana została również ulotka skierowana do rodziców, będących w konflikcie okołorozwodowym, pt. "Dziecko w sytuacji rozwodu rodziców".

Broszura zawiera podstawowe i najistotniejsze informacje na temat PAS. Kierujemy ją do wszystkich specjalistów pracujących z rodzinami na różnych etapach konfliktu okołorozwodowego.

Dla części z Państwa informacje zawarte w broszurze będą okazją do zapoznania się z mechanizmami PAS, dla innych będą stanowiły systematyzowanie wiedzy na temat tych mechanizmów. Znajdziecie tu Państwo opis procesów, które być może na co dzień obserwujecie w swojej pracy, oraz podstawowe wskazówki na temat podejmowania skutecznych interwencji.

Mamy nadzieję, że lektura broszury pomoże Wam lepiej zrozumieć to, co wydarza się w rodzinie, w której pojawia się konflikt związany z rozwodem bądź separacją, a także będzie zachętą do podjęcia własnych poszukiwań, studiów, czy badań w tym zakresie.

2. Definicja i opis zjawiska

Koncepcji PAS, amerykański psychiatra dziecięcy i sądowy dr Richard Gardner określa syndrom PAS jako zaburzenie występujące u dziecka, które - w kontekście rozwodu rodziców - jest zaangażowane w deprecjonowanie i krytykowanie jednego z rodziców, przy czym tego typu oczernianie jest nieuzasadnione i/lub przesadzone. Gardner postrzega PAS jako zaburzenie wynikające przede wszystkim z połączenia wpływu rodzica oraz czynnego udziału dziecka - czynników, które wzmacniają się wzajemnie.

Powszechnie rozumie się PAS jako bezkompromisowy zwrot dziecka ku "dobremu" i kochanemu rodzicowi oraz równie bezkompromisowe odwrócenie się od drugiego - "złego" i znienawidzonego rodzica, z którym dziecko już razem nie mieszka. Odrzucenie jednego z rodziców najczęściej ma miejsce przed, w trakcie, oraz po sporach o prawo do opieki nad dzieckiem i kontaktów z nim.

O występowaniu mechanizmów PAS możemy mówić wyłącznie wtedy, kiedy odrzucany rodzic nie jest sprawcą przemocy psychicznej, fizycznej bądź seksualnej względem dziecka (nadużycia, zaniedbania, w tym opuszczenie). A zatem nie każde unikanie kontaktu z drugoplanowym opiekunem oznacza występowanie PAS.

Przy wysokim stopniu skonfliktowania stron PAS może, ale nie musi wystąpić. Jeżeli dziecko nie jest zaangażowane w konflikt rodziców, zmuszane do opowiedzenia się po jednej ze stron, ma szansę na prawidłowy rozwój. Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych przez Instytut Ekspertyz Sądowych z Krakowa w 1992 r. (Czerederecka, Jaśkiewicz Obydziriska, 1996), w których wykazano, że tylko jedna z 9 obserwowanych form konfliktu między rodzicami - zaangażowanie dziecka w konflikt - wykazała silny związek z prezentowanymi przez dziecko zaburzeniami w rozwoju psychicznym.

Angażowanie dziecka w konflikt między rodzicami, prowadzący do osłabienia lub zerwania jego więzi emocjonalnej z jednym z nich, jest formą przemocy emocjonalnej wobec dziecka!

Metody stosowane przez alienującego rodzica w stosunku do dziecka określane są jako indoktrynacja, pranie mózgu (z ang. brainwashing), co definiujemy jako interakcyjny proces, za pomocą którego nakłania się dziecko do zaakceptowania programu (treści, tematów i przekonań) na temat drugiego rodzica i rozbudowania go: Indoktrynacja pojawia się na przestrzeni czasu i wiąże się z powtarzaniem programu, czy słów kluczowych związanych z programem tak długo, aż dziecko zacznie prezentować przekonania i zachowania zgodne z oczekiwaniami.

Metody, jakie stosuje alienujący rodzic wobec dziecka stanowią szerokie spektrum zachowań i różnią się stopniem nasilenia i formą. Możemy podzielić je na:

a, drastyczne formy nastawiania dziecka przeciwko byłemu partnerowi - komunikaty bezpośrednie;
subtelne formy nacisku - komunikaty pośrednie,

Do pierwszej grupy należą zachowania takie jak: szantaż emocjonalny i/lub materialny (np. *jeśli pójdziesz do ojca, nie zabiorę cię na wycieczkę, nie kocham cię, zdradzasz mamusię.*), wymierzanie kar (z cielesnymi włącznie) za okazywanie pozytywnych emocji wobec drugiego opiekuna, przedstawianie drugiego opiekuna w skrajnie niekorzystnym świetle (np. *twój ojciec to skończony łajdak, skrzywdził nas, jest przyczyną wszystkiego najgorszego, co nas spotkało*), niedopuszczanie drugiego opiekuna do spotkań z dzieckiem (często w skrajnej formie), Subtelne formy nacisku polegają na demonstrowaniu niechęci i braku akceptacji wobec wszystkich relacji dziecka z drugim opiekunem, które nie są jednoznacznie odrzucające, oraz na okazywaniu dystansu, smutku i zawodu w przypadku pozytywnych kontaktów.

Należy tutaj podkreślić, że mówiąc o subtelnych i drastycznych formach nacisku nie należy postrzegać ich jako lepszych lub gorszych z punktu widzenia skutków, jakie powodują w psychice dziecka,

Oba rodzaje nacisku są równie szkodliwe! Ponadto komunikaty pośrednie, często przekazywane w połączeniu z pozytywną informacją (np. *mamusia cię tak bardzo kocha, wszystko robi dla ciebie, a ty tak ją zasmucasz*), szkodzą dodatkowo w taki sposób, że trudno jest dziecku zrozumieć przyczyny swoich własnych uczuć. W późniejszym wieku często okazuje się również niemożliwe dotarcie do źródeł swoich postaw, przekonań i ambiwalentnych uczuć, a w związku z tym odniesienie się do nich. Komunikaty te przywiązują dziecko do głównego opiekuna. Może to utrwalić patologiczną, symbiotyczną więź między nimi. W przypadku komunikatów bezpośrednich, dziecku dużo łatwiej jest wyrazić sprzeciw wobec nich, powiedzieć "nie", a w efekcie

na którymś etapie życia nawiązać relację z odrzuconym wcześniej rodzicem.

Jedną z form nacisku jest również wzmacnianie niechęci dziecka do kontaktu z drugim rodzicem, poprzez podkreślanie własnej woli dziecka przy deklarowaniu przez nie, że nie chce się z nim spotykać (może to mieć miejsce nawet w przypadku, gdy dziecko jest bardzo małe). Charakterystyczne jest tu bagatelizowanie potrzeb dziecka, przywiązywanie natomiast wagi wyłącznie do artykułowanej odmowy.

Wpływ programującego rodzica może być wywierany świadomie i celowo lub nieświadomie i mimowolnie, a aprobata dla programu ze strony ważnych dla dziecka innych osób, takich jak krewni, czy specjaliści zawodowi popierający alienującego rodzica, znacznie przyspiesza proces indoktrynacji.

3. Przyczyny angażowania się przez dziecko w mechanizm PAS

W przypadku rozpadu rodziny dziecko przeżywa uczucie zagubienia, lęku, zagrożenia. Doznaje również poczucia winy z powodu utraty jednego rodzica (obawia się, że swoim zachowaniem przyczyniło się do konfliktu pomiędzy rodzicami), boi się utraty drugiego, z którym pozostało.

Lęk przed utratą jedynej oparcia, zagrażający podstawom bezpieczeństwa dziecka, jest tym większy, im młodsze jest dziecko. Dziecko jest emocjonalnie związane z obojgiem rodziców; w sytuacji konfliktu okołorozwodowego może zostać przez nich uwikłane w konflikt lojalności. Aby poradzić sobie z tym, zaczyna dążyć do spełnienia oczekiwań i popada w zależność emocjonalną od rodzica z którym przebywa i na którego jest zdane. W zaawansowanym PAS dziecko przeżywa cierpienie, które może przejawiać się występowaniem lęków, problemów neurotycznych i symptomów psychosomatycznych (takich jak bóle głowy, brzucha, astma, "problemy z przemianą materii, trudności z zasypianiem), lub zaburzeń zachowania (np. nadpobudliwość, zachowania agresywne). Dziecko zwykle ma nadszarpnięte poczucie własnej wartości, nie dowierza swoim odczuciom i spostrzeżeniom. Łatwo przejmuje emocje i sądy "rodzica - przyjaciela", odruchowo staje po stronie opiekuna, z którym mieszka.

4. Objawy u dziecka

Objawy u dziecka, składające się na PAS:

1. Dziecko jest sprzymierzone z alienującym rodzicem w procesie oczerniania drugoplanowego opiekuna, przy czym istotne jest aktywne uczestnictwo dziecka w tym procesie.
2. Przytaczane przez dziecko powody odrzucania oraz niechęci względem niego, są zwykle błahe, wręcz absurdalne.
3. Uczucia w stosunku do rodziców pozbawione są ambiwalencji właściwej relacjom międzyludzkim: w stosunku do pierwszoplanowego rodzica są wyłącznie pozytywne, a w stosunku do drugiego wyłącznie negatywne. (Dziecko postrzega rodziców w barwach czarno - białych).
4. Dziecko twierdzi, że samo podjęło decyzję o odrzuceniu rodzica ("fenomen niezależnie myślącego").
5. Dziecko odruchowo wspiera rodzica, przy którym zostało pozostawione.
6. Dziecko nie ma poczucia winy deprecjonując w swoich wypowiedziach odrzucanego rodzica, znieważając go i lekceważąc.
7. Dziecko izoluje się od drugoplanowego rodzica unikając bezpośrednich kontaktów z nim, a także nie przyjmując telefonów, listów, prezentów.
8. Dziecko posługuje się "zapożyczonymi scenariuszami", w których występuje terminologia i tematyka przejęta od oskarżającego rodzica.
9. Złość dziecka względem znienawidzonego rodzica jest rozszerzana na jego dalszą rodzinę i osoby z nim związane.
10. Cechą charakterystyczną w języku dziecka jest przeciwstawianie form gramatycznych "my" - "on" ("ona") np. "my z mamą ... , a tata ... ".

Wymienione objawy u dziecka mogą z dużym prawdopodobieństwem wskazywać na występowanie u dziecka zaburzeń wynikających z mechanizmów PAS.

5. Różne poziomy PAS i odpowiadające im typy zachowań rodzicielskich

Wyróżnia się trzy stopnie nasilenia PAS: łagodny, umiarkowany i zaawansowany, Odpowiadają im trzy typy zachowań rodziców alienujących,

PAS O łagodnym stopniu nasilenia

Na tym poziomie występuje pewien element rodzicielskiego programowania, dziecko dość dobrze radzi sobie z trudnościami wynikającymi z nowej sytuacji, a same kontakty z rodzicem drugoplanowym przebiegają bez większych zakłóceń. Wiąż emocjonalna dziecka z głównym opiekunem jest względnie zdrowa. Dziecko uczestniczy w procesie oczerniania drugiego rodzica, ale robi to głównie w celu zachowania dobrych relacji z pierwszoplanowym opiekunem. Niechęć dziecka do drugoplanowego rodzica nie znajduje odzwierciedlenia w jego zachowaniach względem niego. Przed nasilaniem się PAS może zabezpieczać usankcjonowanie przez sąd opieki głównego opiekuna.

W przypadku łagodnego stopnia nasilenia PAS nie doszło jeszcze do naruszenia więzi emocjonalnej dziecka z drugim rodzicem, dlatego istnieje duża szansa na prawidłowe ułożenie ich wzajemnych relacji.

Charakterystyka rodzica alienującego w przypadku PAS o łagodnym nasileniu:

Rodzice ci nie ingerują w kontakt dziecka z drugim rodzicem - w sposób pasywny odnoszą się do kontaktu dziecka z drugim rodzicem, ale okazjonalnie mówią lub robią coś, co ma charakter zachowań alienujących .

Cechy charakterystyczne:

- Umiejętność widzenia jako różnych i rozłącznych potrzeb własnych i potrzeb dzieci, Rodzice ci rozumieją, jak ważne jest dla dziecka spędzanie czasu z drugim rodzicem i dlatego dziecko może budować z nim dobrą relację, Unikają oskarżeń w stosunku do byłego partnera, jednak sporadycznie deprecjonują drugiego rodzica np. w negatywnych wypowiedziach do osób trzecich w obecności dziecka, w okazywaniu własnej niechęci do drugiej strony).
- Brak poczucia zagrożenia w związku z utrzymywaniem przez dziecko relacji z rodziną byłego partnera.
- Respektowanie zaleceń sądu.
- Umiejętność poradzenia sobie z własną złością i zranieniem tak, że uczucia związane z rozstaniem nie zaburzają relacji dziecka z żadnym z rodziców.
- Chęć do współpracy z drugim rodzicem co do ustalania spraw istotnych dla dziecka, elastyczność w organizowaniu spotkań,
- Zdolność do odczuwania poczucia winy w sytuacjach zranienia uczuć dziecka w stosunku do drugiego rodzica.
- Umiejętność włączania byłego partnera w zajęcia pozaszkolne dziecka zapraszanie na mecze, zawody, występy, itp.).
- Informowanie drugiego rodzica o stanie zdrowia dziecka, przebiegu leczenia, osiągnięciach w szkole.

Na tym poziomie PAS dziecko dążąc do zachowania dobrych relacji z pierwszoplanowym opiekunem i w obawie przed jego utratą antycypuje jego potrzeby i stara się je zaspokoić, np. poprzez wyrażanie aprobaty dla jego osoby i pewnej dezaprobaty drugiego rodzica.

PAS o umiarkowanym nasileniu

Na tym poziomie rodzicielskie programowanie odgrywa bardziej znaczącą rolę w kwestii odwiedzin. Przejawia się to często poprzez: niewerbalne okazywanie dziecku niechęci co do jego kontaktów z drugim rodzicem, nieprzestrzeganie terminów spotkań, odciąganie dziecka od kontaktu np. poprzez proponowanie mu atrakcyjnego spędzania czasu jako alternatywę. Wiąż dziecka z obojgiem rodziców jest jeszcze względnie prawidłowa; dziecko często początkowo wykazuje trudności z pobytem w domu drugiego rodzica, ale z czasem jest w stanie zmianę tę zaakceptować.\

Na tym poziomie podziela już jednak przekonania pierwszoplanowego opiekuna, iż drugi rodzic jest w jakiś sposób zły, winny zaistniałej sytuacji. Dziecko deklaruje niechęć co do spotkań z drugoplanowym rodzicem, pojawiają się zmiany w zachowaniu względem niego, np. mniej chętnie wychodzi na spotkania, reaguje mniej spontanicznie na jego widok, jest ostrożniejsze i bardziej powściągliwe w swoich wypowiedziach.

Na tym poziomie pomocne są konkretne zalecenia sądu, w tym konsultacja z psychologiem, pomoc terapeuty, wyznaczenie nadzoru kuratora nad kontaktami. Czasem konieczna jest groźba, ze strony sądu, wprowadzenia sankcji wobec alienującego rodzica w celu wyegzekwowania postanowień sądu.

Charakterystyka rodzica alienującego w przypadku PAS o umiarkowanym nasileniu:

Rodzice ci starają się rozumieć sytuację dziecka i wspierać jego kontakt z drugim rodzicem, jednak ich głębokie poczucie zranienia lub złość sprawiają, że tracą kontrolę nad swoimi zachowaniami lub nad tym co mówią, powodując naruszanie więzi dziecka z drugim rodzicem. Po takim wybuchu mogą mieć poczucie winy w związku ze swoim zachowaniem,

Cechy charakterystyczne:

Atakowanie słowne drugiego rodzica w obecności dziecka. Problem tych rodziców wiąże się w tym przypadku raczej z utratą kontroli nad sobą niż z wrogą, złośliwą motywacją do niszczenia relacji dziecka z drugim rodzicem. Po uspokojeniu się rodzice ci są zdolni przyznać się do niewłaściwego zachowania. Zazwyczaj próbują naprawić to, że swoim zachowaniem zranili dziecko. W okresie "naprawy" potrafią bardzo wspierać relację dziecka z drugim rodzicem. Umiejętność rozróżniania własnych potrzeb od potrzeb dziecka; nie przeciwstawianie się pragnieniom dziecka do posiadania relacji z drugim rodzicem.

- Rodzice ci pozwalają dzieciom na posiadanie uczuć i przekonań różnych od ich własnych. Jednak zdarza się, że w okresach wybuchów złości ta różnica zaciera się. Starsze dzieci przeważnie mają własne opinie na temat obojga rodziców, ukształtowane na podstawie osobistych doświadczeń, a nie tego co zostało im powiedziane przez jednego rodzica o drugim. Żeby zachować spokój w domu, zazwyczaj uczą się zatrzymywać własne opinie dla siebie. Młodsze, bardziej ufne dzieci,

częściej tracą rozeznanie w takiej sytuacji, czują się bezradne i stają się podatne na rodzicielską manipulację.

Uznawanie autorytetu sądu i - przez większość czasu - stosowanie się do jego zaleceń. Jednak czasami rodzice ci potrafią być bardzo nie-ustępliwi i nie współpracujący z drugim rodzicem (np. co do zmiany terminu spotkania z dzieckiem).

Przejawianie szczerzej troski o to, by dzieci dobrze funkcjonowały po rozstaniu rodziców.

Pomimo trudności z radzeniem sobie z własnymi emocjami po rozstaniu, rodzice ci starają się pokonać swoją złość i poczucie krzywdy; jednak nie zawsze im się to udaje.

Nie podjęcie, na tym poziomie, specjalistycznej interwencji zmierzającej do zmiany zachowań pierwszoplanowego opiekuna, może prowadzić do nasilenia się mechanizmów PAS, aż do trzeciego stopnia.

Zaawansowany PAS

Dziecko odczuwa fanatyczną wręcz nienawiść do odrzucanego rodzica, decydując odmawia wizyt, może grozić samobójstwem w przypadku nakłaniania go do kontaktów z nim. Dziecko nie tylko powtarza zasłyszane zarzuty ("zapożyczone scenariusze") pod jego adresem, ale niejednokrotnie samo tworzy fałszywe oskarżenia (np. o zaniedba- nie, czy przemoc). Dziecko jest całkowicie podporządkowane głównemu opiekunowi, bezkrytyczne względem niego, drugiego rodzica postrzegając jako wroga. Pozytywne niegdyś uczucia do niego zostają wyparte, podobnie jak ciepłe wspomnienia z wcześniejszych kontaktów. Na tym poziomie istnieje patologiczna więź emocjonalna z rodzicem pierwszoplanowym, często oparta na fantazjach paranoidalnych dotyczących odrzuconego rodzica. W takiej sytuacji kontakty dziecka z rodzicem zwykle nie odbywają się od dłuższego już czasu, ponieważ nie jest to możliwe wobec silnego oporu dziecka. Pozostawienie dziecka pod wyłączną opieką pierwszoplanowego opiekuna, bez żadnej interwencji czy pomocy, prowadzi do całkowitego zerwania więzi emocjonalnej dziecka z wyalienowanym rodzicem. W tej sytuacji konieczne są bardzo radykalne rozwiązania sądowe, mające na celu uchronienie dziecka przed dalszym zgubnym wpływem bezpośredniego opiekuna i zapewnienie mu pomocy terapeutycznej.

Charakterystyka rodzica alienującego w przypadku PAS o zaawansowanym nasileniu:

Rodzice ci mają przekonanie, że posiadają słuszny powód, aby niszczyć relację dziecka z drugim rodzicem i dążą do całkowitego zerwania kontaktów.

Cechy charakterystyczne:

Rodzice ci w sposób **obsesyjny** dążą do zniszczenia relacji dziecka z drugim rodzicem.

Nie oddzielają przekonań i uczuć dziecka od własnych, a nawet osoby dziecka od samych siebie. Dziecko naśladuje tego rodzica, nie wyrażając własnych uczuć opartych na wcześniejszych osobistych doświadczeniach z drugim opiekunem. Dziecko poddane tak

silnej indoktrynacji nie potrafi podać powodów swojej niechęci czy nienawiści w stosunku do drugiego rodzica.

Przekonania na temat byłego partnera są irracjonalne i nabierają charakteru urojeniowego. Nikt, włącznie z sądem, nie jest w stanie przekonać tych rodziców, że mogą się mylić co do swoich opinii i wyobrażeń.

Każdy, kto tego próbuje, staje się wrogiem.

Rodzice ci są w stanie permanentnej złości w stosunku do byłego partnera, ponieważ są przekonani o krzywdzie, jakiej wraz z dziećmi doznali z jego strony. Wierzą, że ich działania są usprawiedliwione, ponieważ służą ochronie dziecka przed "rodzicem - tyranem".

Oczekują od sądu ukarania byłego partnera poprzez wydanie postanowienia sądowego o ograniczeniu bądź zablokowaniu jego kontaktów z dzieckiem. .

Autorytet sądu nie powstrzymuje ich w podjętych przez nich działaniach.

**Jedyną nadzieją i ratunkiem dla dzieci takich rodziców jest wczesna identyfikacja symptomów i ochrona dziecka przed działaniami głównego opiekuna. **

Przy występowaniu mechanizmów PAS, bardzo istotne jest nie tylko właściwe rozpoznanie ich przez specjalistów pracujących z rodziną, ale również szybko podjęta interwencja. Czas działa tu na niekorzyść dziecka, istnieje duże niebezpieczeństwo umacniania się mechanizmów PAS, a tym samym pogłębianie się zaburzeń u dziecka.

6. Fałszywe oskarżenia

Często zdarza się, że wystąpieniu PAS towarzyszą fałszywe oskarżenia ze strony rodzica alienującego o nadużycie, zwłaszcza seksualne, dziecka przez drugiego rodzica. Są one traktowane przez Gardnera jako pochodna PAS. Pojawiają się wówczas, gdy zawiodą inne próby odrzucenia rodzica.

Fałszywe oskarżenia mogą również dotyczyć fizycznego lub emocjonalnego znęcania się, zaniedbania lub nastawiania dziecka przez drugiego rodzica przeciwko rodzicowi oskarżającemu.

Stawianie fałszywych zarzutów może stanowić symptom zaburzeń osobowości lub problemów psychiatrycznych występujących u oskarżającego rodzica. Często zdarza się też, że w mniemaniu tego rodzica oskarżenia mogą wpłynąć na decyzję sądu i w szybki sposób doprowadzić do przerwania kontaktów drugiej strony z dzieckiem lub do ograniczenia bądź odebrania mu władzy rodzicielskiej. Motywacją oskarżającego rodzica może być też chęć ukrycia własnych deficytów (takich jak nadużywanie alkoholu, narkotyków, przemoc, zaniedbywanie dziecka) .

Wciąganie dziecka do formułowania fałszywych oskarżeń o niewłaściwe traktowanie jest samo w sobie formą niewłaściwego traktowania (znęcania się).

PAS z fałszywymi oskarżeniami o niewłaściwe traktowanie może prowadzić do całkowitego zniszczenia więzi dziecka z wyalienowanym rodzicem i w istocie może wyrządzić dziecku większą szkodę, niż gdyby owo złe traktowanie faktycznie miało miejsce.

7. Psychologiczne skutki u dziecka

Kanadyjski psycholog Cartwright w obrazowy sposób opisuje psychologiczne skutki u dziecka w zaawansowanych postaciach PAS: "Dziecko ... przeżywa wielką stratę, o skali porównywalnej ze śmiercią jednego z rodziców ... Ponadto .. _ dziecko nie jest w stanie zaakceptować tej straty, ani tym bardziej przeżyć żałoby po stracie", Pozytywne wspomnienia związane z drugim rodzicem i jego rodziną w miarę upływu czasu ulegają zniszczeniu, a dziecku pozostaje niezaspokojona potrzeba miłości ze strony drugiego opiekuna i jego krewnych, jego wsparcia, codziennych wspólnych czynności i rozmów z nim. Zdarza się, że dziecko pragnie w późniejszym życiu odnowić relacje z utraconym rodzicem, ale często okazuje się to niemożliwe (rodzic ten może nie chcieć lub nie potrafić nawiązać ponownej relacji ze swoim dzieckiem). Niektóre z tych dzieci ostatecznie zwracają się przeciwko rodzicowi powodującemu odrzucenie, a jeśli drugi rodzic jest dla nich również stracony, pozostają na zawsze z poczuciem osamotnienia.

Psychologiczne skutki PAS można podzielić na bezpośrednie i odległe:

a. skutki bezpośrednie:

- dziecko nie dowierza swoim własnym odczuciom i spostrzeżeniom;
- nie bada, nie sprawdza rzeczywistości, jest zmuszone przyjąć podaną

wizję rzeczywistości;

- boi się, że może stracić również rodzica z którym pozostało, dlatego'

tak silnie identyfikuje się z nim, staje się podporządkowane, uległe

i skrajnie lojalne wobec niego

- zdanie się na programującego rodzica powoduje poczucie wyobcowania u dziecka, negatywną samoocenę;

- duży nacisk na dopasowanie i lojalność powoduje, że dziecko uczy się spełniać oczekiwania innych, nie potrafi rozwinąć własnej indywidualności oraz autonomii.

b. skutki odległe:

- ponieważ z doświadczeń dziecka wynika, że miłość i więź mogą być wykorzystane do manipulacji, w późniejszym życiu występują trudności w bliskich, intymnych związkach z innymi;
- występowanie znacznych problemów tożsamościowych (rozwiniecie fenomenu "fałszywego ja" - dręczące pytania typu: kim jestem?, co czuję?, co myślę? towarzyszą człowiekowi przez całe życie},
- w zależności od stopnia intensywności PAS mogą rozwinąć się choroby psychiatryczne, borderline, depresje, stany lękowe, zaburzenia seksualne, nałogi i fobie (szczególnie duże ryzyko wystąpienia fobii

związane jest z częstym prezentowaniem przez matkę postawy skrajnie lękowej.

8. Doświadczenia związane z PAS z perspektywy osób dorosłych

27-letnia Joanna, matka samotnie wychowująca 3-letnią córkę tal, relacjonuje swoją historię:

"Kiedy Ja miałam 14 lat, rodzice rozwiedli się. Ojciec wyprowadził się, a właściwie matka wyrzuciła go z domu, zanim nastąpił rozwód. Przez długie lata myślałam, że skrzywdził mnie i matkę, za co nienawidziłam go i nie chciałam znać. On po dwyprowadzeniu się z domu, szukał ze mną kontaktu: przychodził pod szkołę, pisał listy, które podawał mi przez znajomych. Nie chciałam z nim rozmawiać, a listów nie przyjmowałam. Kiedy zobaczyłam, jak moja matka postępuje z moją przyrodnią siostrą, jak nastawiają przeciwko ojcu (człowiekowi, którego znałam i uważałam za dobrego), jak wtfacza jej do głowy niestworzone, wysane z palca, historie na jego temat i jak ta ma i a, jak papuga, powtarza wszędzie te bzdury, pomyślałam, że ze mną mogło być podobnie. Pamiętałam jak i ja musiałam zeznawać przeciwko własnemu ojcu na policji, gdzie kłamałam, że ojciec bił mamę i mnie, że mnie dotykał w nieprzyzwoity sposób.

Odszukałam rodzinę ojca, dawnych naszych. znajomych. Po rozmowach z nimi zaczęłam rozumieć, co zrobiła mi moja matka: Poczucie winy w stosunku do ojca, gdzieś daleka zepchnięte przez wiele lat, zaczęło we mnie narastać z każdym dniem coraz bardziej. Zaczęłam szukać ojca, czułam, że muszę z nim porozmawiać. Pojawiło się również niezrozumiałe uczucie tęsknoty za nim. Odnalazłam ojca za granicą. Ma nową rodzinę, dzieci. Odpisał na mój list, nawet raz się spotkaliśmy, ale nie udało nam się zbliżyć do siebie. Ojciec chyba nie umie mi wybaczyć, że go skrzywdziłam, fałszywie go oskarżając. Ułożył sobie życie, ma spokój i nie chce go burzyć. Chyba to rozumiem, ale czuję jakiś żal i pustkę. To głupie, ale mam. wrażenie, że mam ciągle w sobie małą, smutną dziewczynkę, która ciągle płacze. Z matką prawie nie rozmawiam; nienawidzę jej; ona mnie chyba też. Przykro mi, że moja córeczka nie ma ojca, że nie potrafiliśmy być razem. Dzieci powinny mieć oboje rodziców."

Anka 32 lata, matka dwóch 11-letnich bliźniąt: Asi i Maćka. Dzieci pochodzą z nieformalnego, przelotnego związku. Ojca nie znają, bo nie wie on o ich istnieniu.

"Z moim ojcem kontakt się urwał miałam 12 lat. Porzucił nas, mamę i mnie i związał się z inną kobietą. Mama mówiła, że nie było miejsca w ich życiu dla mnie. Ja też tak uważałam. pamiętam bardzo dobrze rozwód rodziców, ich wzajemne pretensje, oskarżenia. Było mi żal mamy. Wiedziałam, co czuje, starałam się jej pomóc, wesprzeć ją. Bardzo się o nią martwiłam, a do joca czułam żal i złość. Mama opowiadała mi, co mówił w sądzie na jej temat, jak zachowywał się wobec niej. Nie chciałam go widzieć. Kiedy przychodził do nas, traktowałam go jak powietrze, a prezenty od niego wyrzucałam do śmieci. Kiedy mówił, że mnie kocha i zależy mu na mnie, nie wierzyłam mu. Czułam, że mama jest silniejsza, kiedy widzi, że nie zdradzam jej, że nie daję się kupić ojcu za byle prezent. Była ze mnie dumna. Mama nie żyje, a z ojcem nie mam żadnego kontaktu jest mi źle bez rodziny, bo naprawdę nie mam nikogo, prócz własnych dzieci. Moje osobiste życie nie ułożyło mi się. Nie spotkałam mężczyzny, któremu mogłabym zaufać. Uważam, że to niedobrze, że moje dzieci wychowuję sama, bo powinny mieć ojca, jak inne dzieci, ale nie spotkałam odpowiedniego mężczyzny. Nawet dorosli człowiek odczuwa brak rodziców w swoim życiu. Mam poczucie winy ed stosunku do nich, ale nie mogłam nic zrobić, by było inaczej."

40-letni Andrzej, ojciec 15-letniego Adama, twierdzi, że pamięta, jak zwrócił się przeciwko swojej matce w wieku 16 lat, kiedy

odkrył, iż kłamie ona na temat jego ojca, że oczernia go w oczach syna, że próbuje odizolować ich od siebie, np. nie przekazując mu listów od niego. Odrzucił matkę na kilka lat, nie chcąc widywać się z nią.

" Ojciec był dla mnie wszystkim, a ona próbowała mi go odebrać i niewiele brakowało, a udałoby się jej. To ojciec przekonał mnie, że powinienem nawiązać kontakt z matką. Spotykałam się czasem, ale uczucie żalu do niej pozostało i już nigdy nie będziemy sobie bliscy. Wcale nie jest mi z tym dobrze, mł/słę, że moje wahania nastrojów mogą być z tym związane i ... moje ograniczone zaufanie do kobiet. Chociaż moja żona jest inna, czasem boję się, co może jej przyjść do głowy, kiedy się pokłócimy. Na szczęście mój syn i ja jesteśmy ze sobą mocno związani. "

39-letni Jan, ojciec 10-letniej Ewy:

"Kiedy rodzice się rozstali, miałem. właśnie 10 lat. Matka nie pozwalała mi widywać się z ojcem. Pamiętam swoją rozpacz, ogromną tęsknotę za nim. Brakowało mi wszystkiego, co było z nim związane: zabaw, wycieczek rowerowych, rozmów przed snem, bójk" na niby", pomocy w matematyce. Zabrałem mamie wszystkie zdjęcia ojca i w tajemnicy przed nią oglądałem je przed snem, często płacząc jak bóbr. Męczyłem się okropnie, udając przed matką „mężczyznę" w odpowiedzi na jej: „Jesteś już prawie dorosłym facetem i przecież nie będziesz się mazał !". Chociaż pękało mi serce, kiedy leżąc w łóżku słyszałem, jak ona mówi do słuchawki: "nie, nie możesz z nim rozmawiać, bo już śpi. Poza tym on nie ma ochoty rozmawiać z tobą", przy niej potrafiłem być jak skała.

Na szczęście ojciec nie dał za wygraną i wywalczył w sądzie widzenia ze mną i połowę wakacji; Do dziś jest wspaniałym ojcem i świetnym dziadkiem. Z przerażeniem myślę, co byłoby, gdyby matce udało się odizolować nas od siebie albo gdyby ojciec się poddał. Z matką nie rozmawiam o tamtym okresie, ale pozostał mi do niej żal. Do dziś nie rozumiem, dlaczego naraziła mnie na takie cierpienie. Myślę poza tym, że ciągle przed nią udaję kogoś, kim nie jestem i że ona wcale mnie nie zna. "

9. Rola instytucji wymiaru sprawiedliwości i pomocy rodzinie

W instytucjach zajmujących się pomocą rodzinie wiedza na temat PAS nie jest jeszcze dostatecznie rozpowszechniona. Jednocześnie możliwość odwoływania się do tej wiedzy przez specjalistów różnych dziedzin w ramach współpracy ośrodków zajmujących się daną rodziną byłaby niewątpliwie korzystna. Jedynie objęcie rodziny kompleksową pomocą, w tym oddziaływaniami prawnymi, stwarza szansę zahamowania rozwoju mechanizmów PAS i nawiązania prawidłowych relacji w rodzinie. Ważna jest wiadomość, że aby interwencja była skuteczna, musi być podjęta jak najwcześniej, gdyż w przypadku utrwalonych i zaawansowanych postaci PAS pomoc często okazuje się trudna lub wręcz niemożliwa.

Sędziowie

Rola sędziów rodzinnych jest bardzo trudna przede wszystkim dlatego, że na ogólnie mają oni bezpośredniej styczności z rodziną w jej własnym środowisku; przychodzący do sądu rodzice nastawieni są na osiągnięcie określonego celu, ukierunkowanego również przez adwokatów, których zadaniem jest przede wszystkim wygranie sprawy przez ich klienta. Poza tym, nie posiadając pogłębionej wiedzy psychologicznej i pedagogicznej, muszą opierać się na opiniach biegłych, które - częstokroć - bywają nie zgodne ze sobą.

Przekonania i stwierdzenia dziecka, wyrażane w trakcie toczącego się postępowania rozwodowego oraz o opiekę nad dzieckiem, odnoszące się do odrzucanego rodzica, nie powinny być traktowane dosłownie i powinny być oceniane pod kątem dynamiki PAS. To, co wyraża dziecko na poziomie deklaracji, wcale nie musi być zgodne z jego rzeczywistymi potrzebami. Dopiero badania psychologiczne (m.in. testy projekcyjne) są w stanie te potrzeby ujawnić. Nierzadko zdarza się, iż dziecko wciągnięte w konflikt między rodzicami, poddane procesowi indoktrynacji, np. ze strony ojca, deklaruje: "mama wcale nie jest mi potrzebna, bo tatuś potrafi wszystko zrobić lepiej, tylko jego kocham, a mamy nie", w wynikach testów wykazuje niezaspokojoną potrzebę kontaktu z matką i tęsknotę za nią. Dlatego też ważne jest, aby nie wydawać postanowień na podstawie relacji tylko jednego z rodziców, nie można też opierać się wyłącznie na tym, co mówi dziecko

Jednym z najbardziej trudnych i bolesnych problemów, pogłębiających stopień nasilenia PAS i utrudniających pracę z rodziną jest przewlekłość procedur sądowych oraz niekorzystne dla dziecka przepisy prawne, umożliwiające przeciąganie spraw sądowych przez rodziców. Nawet w przypadku podjęcia przez sąd najbardziej korzystnych dla dziecka decyzji, mogą się one okazać nieskuteczne z uwagi na długi upływ czasu, powodujący utrwalenie się u dziecka mechanizmów i skutków PAS.

Kuratorzy zawodowi i społeczni

Kuratorzy mając częsty, bezpośredni kontakt z rodzinami mogą wpływać w pozytywny sposób na kształtowanie więzi dziecka z obojgiem rodziców. Są często jedynymi osobami, które mogą wspierać dziecko i jego rodzica w podtrzymywaniu wzajemnej więzi emocjonalnej. Niezwykle ważna jest nie tylko wiedza na temat mechanizmów PAS, ale i umiejętność pracy z oporem dziecka i rodziców. Kurator pełni tu ważną rolę edukatora oraz "przewodnika"; szczególnie istotne jest uświadomienie rodzicom skutków oderwania dziecka od jednego z nich, wciągania w konflikty między opiekunami, nastawiania go przeciwko ojcu czy matce, a także zwrócenie im uwagi na błędy wychowawcze, jakie popełniają. Kurator jest też łącznikiem pomiędzy rodziną a sędzią. Poprzez przekazywane sędziemu opinie i własne wnioski, przyczynia się do podejmowania przez sąd konkretnych decyzji co do losów dziecka.

Biegli sądowi

Dzięki wiedzy biegłych na temat PAS, ocena sytuacji rodzinnej dziecka może być bardziej wymierna, zaś praca nad realizacją kontaktów dziecka z rodzicem bardziej efektywna. Biegli psycholodzy i pedagodzy, sporządzający opinie na temat rodziny na zlecenie sądu, muszą być szczególnie wyczuleni na skłonność do manipulacji osób walczących o prawo do opieki nad dzieckiem, na działania zmierzające do ukrycia własnych deficytów. Muszą mieć również na uwadze fakt, iż czas, jaki dziecko spędziło pod bezpośrednim wpływem jednego rodzica, często bez kontaktu z drugim, wpływa na osłabienie tego kontaktu. Upływ czasu powoduje również wzmocnienie przekonań dziecka na temat drugoplanowego rodzica, które nie są oparte na własnych doświadczeniach, ale głównie na sądach przejętych od alienującego rodzica i jego krewnych, a także utrwalenie niechęci do kontaktu. Następuje również zacieśnienie więzi emocjonalnej dziecka z pierwszoplanowym opiekunem, powodujące większe uzależnienie go od niego. Umiejętność dostrzeżenia mechanizmów PAS w zachowaniach i wypowiedziach dziecka jest niezwykle ważna, ponieważ opinia biegłych może być decydująca przy dalszej pracy specjalistów nad ochronieniem dziecka przed niebezpiecznymi skutkami psychologicznymi w przyszłości.

Psycholodzy, pedagodzy, terapeuci, mediatorzy

Z naszych doświadczeń wynika, że istotne są następujące zasady pracy z PAS:

- łączenie rozwiązań prawnych i pracy psychologicznej z rodziną; co istotne, tylko natychmiastowość interwencji prawnych daje gwarancję skuteczności,
- rozmowa zawsze z obiema stronami zaplanowanie konkretnych rozwiązań dla rodziny dopiero po pełnym rozpoznaniu problemu;
- kompleksowość działań terapeutycznych i edukacyjnych - ograniczanie się wyłącznie do pomocy w realizacji kontaktów lub terapii dziecka może okazać się nieskuteczne lub wręcz pogłębić konflikt wewnętrzny dziecka; wskazane jest nie łączenie ról np. terapeuty: matki i ojca jednocześnie, edukatora i mediatora, itp.;
- nie przekazywanie żadnych informacji uzyskanych z wywiadu z jednym z rodziców, w rozmowie z drugim;
- zachowanie bezstronności i odpowiedniego dystansu w stosunku do obojga rodziców (należy pamiętać, że naszą rolą jest pomoc i wsparcie przede wszystkim dla dziecka);
nie udzielanie rad we wstępnych rozmowach indywidualnych z rodzicami, które mogłyby wykorzystać przeciwko sobie nawzajem, np.
w sprawie składania wniosków do sądu;
współpraca - wymiana informacji, konsultacje i wspólne opracowanie strategii pracy z rodziną i rozwiązań prawnych przez specjalistów
różnych dziedzin, zaangażowanych w pomoc rodzinie (sędziowie, kuratorzy, pedagodzy, psycholodzy, terapeuci, mediatorzy);
- pamiętając, że deklaracje i zachowania dziecka nie zawsze wynikają z jego prawdziwych potrzeb, nie należy z góry przesądzać o porażce czy braku sensowności podjęcia kontaktów dziecka z alienowanym rodzicem;
- podejmowanie kontaktów musi być poprzedzone rozmową z dzieckiem i przygotowaniem go do nich; istotną rolę może odgrywać tu kurator lub psycholog, którego dziecko może obdarzyć zaufaniem;
- stworzenie bezpiecznej emocjonalnie relacji z dzieckiem przez osobę pracującą nad jego kontaktem z odrzuconym rodzicem;
- przy realizowaniu kontaktów poza miejscem zamieszkania dziecka i rodziców, np. w poradni - warto w pracy z dzieckiem ustalić zasadę, że będzie mogło przerwać spotkanie z drugoplanowym rodzicem,

kiedy będzie tego chciało; należy mieć na uwadze, że w konflikcie dotyczącym opieki nad dzieckiem rodzice mogą mieć skłonność do manipulacji opiniami osób, do których zwracają się lub są skierowani po pomoc;

- ważne jest, aby mieć świadomość, iż praca wyłącznie z jedną ze stron konfliktu może przyczyniać się do wzmacniania mechanizmów PAS.

10. Rozwiązania prawne i zalecenia terapeutyczne

W przypadku stwierdzenia u dziecka przejawów syndromu odosobnienia od jednego z rodziców, w zależności od stopnia nasilenia PAS, proponuje się następujące działania:

- Łagodny
- wystarczy wydanie przez sąd postanowienia o ustaleniu miejsca pobytu dziecka przy głównym opiekunie; warto zaproponować rodzicom mediacje na temat np. podziału opieki nad dzieckiem, spędzania z nim czasu wolnego itp.

Umiarkowany

- konieczna jest konsultacja psychologiczna, wskazanie bezpiecznego, neutralnego miejsca, gdzie kontakty mogą być realizowane lub które może służyć jako miejsce przekazania dziecka (np. poradnia, siedziba Komitetu Ochrony Praw Dziecka lub innej organizacji); nadzór lub udział kuratora w kontaktach - monitorowanie wizyt, składanie sprawozdań lub opinii do sądu dotyczących problemów związanych z wprowadzeniem odwiedzin; groźba wprowadzenia sankcji względem rodzica alienującego w celu uzyskania zastosowania się do zaleceń sądu (grzywna, areszt, ograniczenie władzy rodzicielskiej); w przypadkach, gdy nie odniosła skutku ani zalecona przez sąd specjalna terapia, ani sankcje, Gardner twierdzi, iż może zaistnieć konieczność poważnego rozpatrzenia zmiany opiekuna na drugiego rodzica, zakładając, iż jest on właściwy dla dziecka. W polskich warunkach takie rozwiązanie jest trudne do realizacji.

Zaawansowany

- jedynym skutecznym według Gardnera środkiem przeciwdziałającym skutkom nasilonego PAS jest przekazanie opieki nad dzieckiem alienowanemu rodzicowi (zwłaszcza w przypadku, gdy dziecko przebywało w terapeutycznej placówce przejściowej). W warunkach amerykańskich taką placówką może być rodzinne pogotowie opiekuńcze (foster home). W takiej sytuacji ogranicza się początkowo kontakt dziecka z pierwszoplanowym opiekunem i wprowadza stopniowo rozszerzane kontakty z drugoplanowym;
- w przypadku indoktrynacji dziecka przez oboje rodziców - ograniczenie władzy rodzicielskiej obojgu, ustanowienie nadzoru kuratora lub jego udział w kontaktach, objęcie rodziny pomocą terapeutyczną (szczególnie zalecana jest terapia indywidualna dla dziecka w celu odizolowania go od konfliktu rodziców).

Dla rodzin silnie skłóconych Gardner zaleca przeprowadzenie bardzo szczegółowej oceny zjawiska, w celu stworzenia odrębnego dla każdego przypadku planu, na który złożą się zalecenia sądu, działania mediacyjne i interwencje terapeutyczne.

11. Z naszych doświadczeń - opisy sytuacji rodzinnych, w których wystąpił PAS.

Poniżej przedstawiamy trzy opisy sytuacji rodzinnych, naszych klientów, z którymi pracowaliśmy w KOPD. Celowo nie zamieszczamy informacji na temat podjętych przez nas interwencji oraz naszego komentarza; chcemy tym samym zachęcić Państwa do rozważenia przedstawionych powyżej możliwości pomocy prawnej i terapeutycznej w danej sytuacji rodzinnej.

Przypadek L

Matka - Małgorzata, lat 37, obecnie nie pracująca (pomagają jej dobrze sytuowani rodzice). Ojciec - Jerzy, 38 lat, lekarz, prowadzi własny gabinet. Ich syn - 10 letni Daniel, uczeń III klasy szkoły podstawowej.

Rodzice rozstali się 3 lata temu, wtedy też ojciec się wyprowadził. Rozwód bez orzekania o winie nastąpił 2 miesiące temu. Matka mieszka z dzieckiem. Ojciec mieszka sam, od roku pozostaje w nieformalnym związku, w najbliższej przyszłości planuje ponownie wstąpić w związek małżeński. Ojciec regularnie płaci alimenty.

Gdy p. Jerzy wyprowadził się z domu, matka zaczęła utrudniać kontakt z dzieckiem, w związku z czym wystąpił on do sądu o uregulowanie kontaktów z synem. Mimo postanowienia tymczasowego [spotkania co drugi weekend z nocowaniem u ojca oraz co tydzień w każdą środę od 17.00 - 19.00), matka nadal utrudniała kontakt. Jaków podawała zły stan zdrowia dziecka, inne plany, zajęcia pozalekcyjne. W związku z tym sąd podjął decyzję o nadzorze kuratora nad kontaktami. Kurator pracuje z rodziną od roku.

p. Małgorzata pół roku temu dowiedziała się o istnieniu nowej partnerki byłego męża. Na sprawie rozwodowej usłyszała o planowanym ślubie p. Jerzego.

Kontakty pod nadzorem kuratora odbywają się dość regularnie, ale od niedawna p. Małgorzata twierdzi, że wywierają one zły wpływ na dziecko. Według niej Daniel po spotkaniach z ojcem jest rozdrażniony. zaczął się gorzej uczyć, ma problemy z zasypianiem, budzi się w nocy ma koszmary, nie chętnie relacjonuje jej przebieg spotkań u ojca, przed wyjściem na spotkania ojcem dużo czasu spędza w toalecie, skarży się na bóle brzucha, niechętnie wychodzi domu, p. Małgorzata domyśla się, że powodem tych objawów jest obecność nowej partnerki w życiu ojca, Ojciec zawsze odbiera dziecko z domu matki i też je odwozi. Aktualnie p. Jerzy zgłasza następujące problemy: zauważał że Daniel ostatnio ociąga się przy wychodzeniu z domu, czasem jest zapłakany, mniej spontanicznie wita się z ojcem, nie okazuje jak dawniej radości na jego widok, Dopiero w samochodzie rozluźnia się i nabiera lepszego humoru.

Przypadek II,

Matka Anna - 45 lat ojciec Jan - 48 lat, Dzieci - dwóch dorosłych synów - Mirek 20 lat i Jacek 22 lata, córka Magda 8 lat, Mieszkają w domku jednorodzinny, P. Anna wykonuje pracę chałupniczą, p. Jan pracuje w ochronie, Pracuje również jeden z dorosłych synów, Małżeństwo układało się pomyślnie do momentu pogorszenia się sytuacji finansowej, co nastąpiło 3 lata temu. Za kłopoty finansowe p. Anna obwiniała męża. Coraz częściej dochodziło do sprzeczek między nimi z błahych powodów, a także wybuchaly kłótnie z powodu dzieci. P. Anna zarzucała mężowi, że nie ma kontaktu z synami, nie potrafi z nimi rozmawiać i nie rozumie ich potrzeb, zwłaszcza młodszego, cierpiącego na przewlekłą chorobę, jest w stosunku do nich nadmiernie wymagający i restrykcyjny, jednocześnie p. Anna zauważyła zbyt bliski kontakt męża z córką. Wyręczanie jej przez ojca nawet w drobnych czynnościach, spędzanie z nią przeważającej części wolnego czasu, brak rytycyzmu w stosunku do niej, uzależnianie Magdy od niego, By, że ojciec do późna w nocy czytał książki Magdzie, zasypiając następnie obok niej. Zarzuty te doprowadziły w końcu do zgłoszenia przez matkę podejrzenia wykorzystywania seksualnego dziewczynki przez ojca, do instytucji zajmującej się diagnozą takich przypadków, jednocześnie matka przeniosła się do pokoju córki. W odpowiedzi na tę sytuację Pan wyprowadził się do swojej matki, P. Anna złożyła pozew o rozwód oraz o ograniczenie mężowi władzy. Rodzicielskiej. Sąd na czas toczącej się sprawy wyznaczył kontakty Magdy z ojcem w co drugi weekend w domu matki oraz kuratora do nadzorowania tych kontaktów.

Specjaliści diagnozujący Magdę nic stwierdzili nadużycia seksualnego dziecka, ale p. Anna była przeciwna kontaktom dziewczynki z ojcem, uważała, że nie powinna ona pozostawać z nim sam na sam. P. Jan nie zgodził się na spędzanie czasu z córką: w domu; chciał zabierać ją na długie spacerunki i wybieżki, o czym p. Anna nie chciała nawet słyszeć. Dziewczyn zresztą sama mówiła ojcu, że nigdzie z nim nie pójdzie. W czasie odwiedzin córki, między panem i p. Anną dochodziło do kłótni. Z czasem p. Jan uznał, że bezsensowne są spotkania z córką w domu w takiej atmosferze i zaczął przychodzić coraz rzadziej.

Magda stopniowo stała się zamknięta w sobie i wycofana, co było zauważalne zarówno w kontaktach z domownikami jak i rówieśnikami. Nie zgłaszała tęsknoty ani potrzeby spotkania się z ojcem, co było interpretowane przez matkę jako argument ograniczenia kontaktów z ojcem.

Przypadek III.

Małżeństwo: Ewa lat - 68 i Emil-lat 69, dziadkowie 12 -letniej Oli. Są dla niej rodziną zastępczą. p. Ewa i p. [an. są rodzicami matki Oli - 35-letniej Jolanty. Wnuczkę wychowują od 3 miesięcy jej życia. Rodzice dziecka są po rozwodzie, nie mieszkają ze sobą od 10 lat i nie utrzymują ze sobą kontaktów. Dzieckiem zaopiekowali się dziadkowie, za zgodą obojga rodziców, którzy po urodzeniu się dziecka postanowili podjąć pracę za granicą, a także nie czuli się kompetentni w rolach rodzicielskich: Tym bardziej, że dziewczynka urodziła się z wadą rozwojową, co wymagało długotrwałej diagnostyki i leczenia operacyjnego. Oboje rodzice przez cały czas nie łożyli na utrzymanie dziecka.

Matka Oli przez pierwszych 6 lat. jej życia nie odwiedzała córki, będąc w tym czasie w konflikcie ze swoimi rodzicami. Nawiązała sporadyczny kontakt z Olą, kiedy poprawiły się jej stosunki z rodzicami. P. lania mieszka obecnie w innym mieście, jest w nieformalnym związku. Aktualnie częściej odwiedza córkę, de/daruje chęć zamieszkania w pobliżu miejsca pobytu tu córki. Relacje dziewczynki z matką mają cechy relacji koleżeńskich, dziewczynka spotyka się z nią chętnie, ale jako osoby pierwszoplanowe postrzega dziadków, z którymi jest najsilniej związana emocjonalnie. Ojciec - p. Paweł podejmował pojedyncze próby kontaktu z córką kiedy miała. około. 2 lat jednakże wycofał się z nich, argumentując decyzję wrogą postawą teściów w stosunku do niego. W międzyczasie założył nową rodzinę, ma 3-letnią córkę i uważa, że dobrze wywiązuje się z roli ojca i męża.

W związku z pozytywnymi doświadczeniami w kontakcie z młodszą córką, p. Paweł postanowił rok temu odnowić swoje relacje z Olą. Dziadkowie odmówili ojcu widzenia z córką, w związku z czym zwrócił się on do

wychowawczyni Oli z prośbą o zgodę na uczestniczenie w lekcji jako obserwator, bez ujawniania swojej tożsamości. Po tym wydarzeniu dziadkowie złożyli na piśmie zakaz wizyt ojca w szkole i jego kontaktów z dziewczynką. Ojciec wycofał się z wizyt w szkole i złożył wniosek do sądu o uregulowanie jego kontaktów z córką.

Sąd wyznaczył kontakty Oli z ojcem raz w miesiącu pod nadzorem kuratora, bez obecności dziadków, w poradni psychologicznej. Kurator przeprowadził wstępną rozmowę z dziadkami Oli, osobno z Olą i z p. Pawłem. Postawę ojca względem możliwości nawiązania kontaktów kurator ocenił jako prawidłową.

Dziadkowie byli przeciwni spotkaniom Oli z ojcem z uwagi na to, że we-dług nich dziewczynka bardzo negatywnie przeżyła wizytę ojca w szkole i z pewnością w taki sam sposób będzie reagowała na wyznaczone kontakty. Twierdzili, że p. Pawłowi nie zależy naprawdę na kontakcie z Olą, jedynie chęć wykorzystać do podbudowania swojej wartości jako ojca, pochwalić się nią w nowej rodzinie. Uważali jednak, że Ola sama powinna podjąć decyzję co do spotkań.

W rozmowie z kuratorem Ola powiedziała, że nie chce się spotykać z ojcem, że nie jest jej potrzebny. Uważała, że działania ojca są podyktowane tym, iż chce się pochwalić Olą w swojej nowej rodzinie. Nie chciała jednak sama przedstawić tej decyzji ojcu i prosiła kuratora o jej przekazanie. Po tej rozmowie dziadkowie stwierdzili, że stan emocjonalny dziewczynki i jej funkcjonowanie w szkole uległy pogorszeniu, zaprowadzili dziewczynkę do psychologa i sprzeciwili się rozmowom kuratora z dzieckiem bez ich obecności.

12. Bibliografia

1. Czerederecka A., Syndrom odosobnienia od jednego z rodziców u dzieci z rozbitych rodzin, *Nowiny Psychologiczne*, 1999;4:5-1.'3.
2. Czerederecka, A., J ańkiewi;z-ÓbYd~l<a, T. 1996. te actors neutralising development disorders in children from broken families, W: G. Davies and co. (red.): *Psychology, law and criminal justice*. Berlin: Walter de Gruyter.
3. Darnall, D., Materiały ze strony internetowej: www.parentalalienation.com
4. Darnall, D., (1998). *Divorce Casualties: Protecting your Children from Parental Alienation*. Taylor Publishing.
5. Gardner, R., Recent trends in divorce and custody litigation. *Academy Forum* 1985; 29: 2: 3-7.
6. Rand, D., C. The spectrum of Parerital Alienation Syndrome, *American Journal of Forensic Psychology*, 1997;15:3:23-49.

W latach 2003-2004 Komitet Ochrony Praw Dziecka realizował programy w ramach dotacji przyznanych przez:

M.St. Warszawy

- 2003 r. Porady psychologiczno-pedagogiczne dla dzieci krzywdzonych z rodzin dysfunkcyjnych
- 2004 r. Pomoc dzieciom krzywdzonym z rodzin dysfunkcyjnych i zagrożonych patologią - kompleksowe oddzia mediacyjno-terapeutyczne i porady
- 2004 r. Ułatwienie dostępu do pomocy psychologicznej i prawnej oraz systemu pomocy socjalnej osobom w kryzysie

Mazowiecki Urząd Wojewódzki

- 2003 r. Diagnoza i terapia dzieci krzywdzonych w tym wykorzystywanych seksualnie

Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu

2003 r. Sytuacja dziecka w konflikcie okolorozwodowym oraz w konfliktach szkolnych - program interwencyjny dla rodziców, dzieci i nauczycieli

Ambasadę Kanady

- 2003 r. Wyposażenie Pokoju Przyjaznego Dzieciom

Ministerstwo Gospodarki Pracy i Polityki Społecznej

- 2004 r. Działalność Centrum Interwencyjnego KOPD - rozwijanie systemu specjalistycznej pomocy dzieciom i rodzinie

Ambasada Królestwa Niderlandów

- 2004 r. Pomoc prawna na rzecz dzieci

- PTK Center tel IDEA
- Messenger Service "Stolica" S.A.
- Danone
- Wydawnictwo Agora S.A.
- Atcom S.A.
- Solid Security
- Centrum Tłumaczeli Specjalistycznych "Get it" sp. z o.o